

DE YSMAKERS

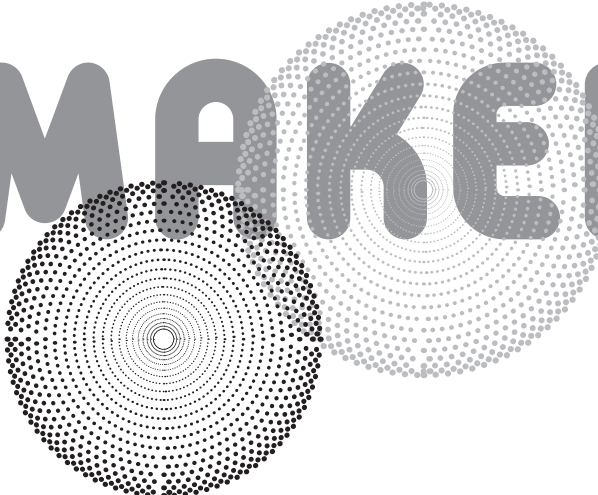
DE yS

ERNEST VAN DER KWAST bij **DE BEZIGE BIJ**

Mama Tandoori
Giovanna's navel

Ernest van der Kwast

MAKERS

ROMAN

2016 DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Copyright © 2015 Ernest van der Kwast

Eerste druk 2015

Zevende druk 2016

Vormgeving omslag Erik Cox

Auteursfoto Keke Keukelaar

Zetwerk Aard Bakker

Druk Koninklijke Wöhrmann, Zutphen

ISBN 978 90 234 9926 8

NUR 301

ernestvanderkwast.nl

debezigebij.nl

Hoe mijn vader zijn hart verloor aan een kogelslingeraarster van 83 kilo

Vlak voor zijn tachtigste verjaardag werd mijn vader verliefd. Het was liefde op het eerste gezicht, liefde die als een donderslag uit het niets komt, een bliksemstraal die een boom velt. Mijn moeder belde me op. 'Beppi heeft zijn verstand verloren,' zei ze.

Het gebeurde tijdens de live-uitzending van de Olympische Spelen in Londen. Om precies te zijn: tijdens de finale van het kogelslingeren voor vrouwen. Mijn vader heeft een satelliet-schotel op het dak laten plaatsen en kan meer dan duizend kanalen ontvangen. Hij zit hele dagen voor de tv, een prachtig plat scherm, en drukt dan in een constant hoog tempo op de knop van de afstandsbediening. Voetbalwedstrijden in Japan komen voorbij, Arctische natuurfilms, Spaanse arthouse, reportages van rampen in El Salvador, Tadzjikistan, Fiji. En natuurlijk schitterende en glitterende vrouwen van over de hele wereld. De rondborstige Braziliaanse presentatrices, de bijna naakte Griekse showgirls, de nieuwslezeressen wier berichten je, afgezien van de taal (Macedonisch? Sloveens?), ontgaan door hun glanzende, volle lippen.

Meestal zit er zo'n vijf of zes seconden tussen de zenders die mijn vader bezoekt. Maar soms blijft hij hangen en kijkt hij een hele avond en een halve nacht naar de verslaggeving rondom de verkiezingen in Mexico of naar een documentaireserie over de tropische wateren van Polynesië, groen als een edelsteen.

Het was een Turkse sportzender waarbij mijn vader was gestrand. Hij had zojuist met zijn eeltige duim op de knop van de afstandsbediening gedrukt. De Egyptische soap die in vijf seconden zoveel dramatische vrouwengezichten in beeld had gebracht, had hem niet kunnen bekoren. Beppi drukte op de knop die ooit zwart was, toen grijs en nu wit, haast doorzichtig. Toen werd hij getroffen door de bliksem. Op het scherm verscheen zijn prinses: een huid zo wit als room, koraalrode haren, de bovenarmen van een slager. Ze stapte de ring van het olympisch stadion in, hief de greep van de ketting, bracht de kogel omhoog, over haar linkerschouder, draaide één keer, twee keer, drie keer, vier keer, vijf keer, en slingerde de ijzeren bal toen met alle kracht die ze in zich had weg. Een meteor die de dampkring heeft overleefd en fonkelt en scheert door de staalblauwe lucht van Londen. De inslag, een bruin gat in het meticuleus gemaaid gazon.

Mijn vader liet zijn afstandsbediening vallen. Het klepje aan de achterkant kwam los, één batterij rolde over de houten vloer. De Turkse commentator sprak lovend over de worp, maar de zangerige woorden gingen langs hem heen. De herhaling liet zijn breedgeschouderde ballerina nogmaals zien. Haar pirouette, die steeds sneller ging en eindigde in een korte, maar verbazingwekkend sierlijke buiging.

Het was alsof hij mee had gedraaid. Sneller en sneller. En nu zat hij op zijn sofa, verpletterd en verliefd, alsof hij de kogel van vier kilo op zijn kop had gekregen.

Ze heette Betty Heidler en was de houdster van het wereldrecord, dat ze een jaar eerder met 112 centimeter had verbeterd tijdens een internationale wedstrijd in Halle, Duitsland. Het was een warme meidag; haast geen wind, zonnebrillen, korte mouwen. De atlete liep met vederlichte pas naar de ring met groene netten en wierp bijna terloops een astronomische afstand. De

kogel sloeg geen krater, maar stuiterde een paar maal op, zoals de kiezels die kinderen in de zomer over het water gooiden van de nabijgelegen Hufeisensee. Tussen de grote wedstrijden werkte ze voor de politie, een donkerblauw uniform met vier sterren op beide epauletten, het rode haar strak in een knot. *Polizeihauptmeisterin Heidler.*

In Londen wierp Betty Heidler een afstand die goed was voor een bronzen medaille, maar het meetsysteem faalde waardoor de afstand niet kon worden vastgesteld. Het duurde veertig minuten voordat er uitsluitsel kwam. Deze veertig minuten waren als een romantische film voor mijn vader. Zwijmelend keek hij naar de roodharige kogelslingeraarster die steeds weer in beeld werd gebracht, soms bijna in tranen. Haar concurrente, de vlezig Chinese Zhang Wenxiu, had de rode vlag met de gele sterren al om haar brede schouders geslagen en was begonnen aan een eere-rondje.

‘Nee! Niet die Chinees van duizend kilo!’ riep mijn vader.

De Turkse commentator was genuanceerder, maar ook hij was van mening dat niet Zhang Wenxiu maar Betty Heidler recht had op het brons. Overigens woog de Chinese atlete in werkelijkheid 113 kilo, maar dat was nog altijd dertig kilo zwaarder dan de rossige slingernimf.

‘Doe die vlag af,’ zei mijn vader. ‘Gezwollen, winderige vleesball!’ En toen Betty Heidler in beeld kwam: ‘Niet huilen, prinsesje. Niet verdrietig zijn, lieve, snelvoetige vrouw.’

Het was een epitheton ornans, onbewust opgediept uit het verleden, vijfendertig jaar terug, de tijd dat ik op het gymnasium zat en tot ieders schrik ging praten in bonte bijvoeglijke naamwoorden van de blinde dichter. Volgens mijn vader is daar de kiem gelegd van alle afstand die er nu is tussen mij en de familie. Of zoals hij het graag samenvat: ‘Toen is het nooit meer goed gekomen.’ Hij werd gek van de epitheta die ik gebruikte: de schoon-

manige meisjes met wie ik flirtte, de donkeromwolkte gebouwen die mijn moeder liever niet zag, het wijnpurperen kersenijs dat hij maakte. En nu gebruikte hij er zelf een voor zijn blankarmige kogelslingeraarster.

De regie schakelde naar een reclame voor haarspray. Er kwam een bruid in beeld met een kapsel dat op z'n minst een week in model zou blijven zitten.

'Betty! Kom terug!' riep mijn vader naar het platte scherm, waar haarscherp en in slow motion de spray werd verstoven over de kastanjebruine krullen van de glimlachende bruid. Zijn duim maakte automatisch een beweging, de eeltige, oude duim, de duim die zich jarenlang als een haak om de metalen steel van de *spatolone* had gesloten, de grote lepel waarmee het ijs uit de cilinders van de Cattabriga wordt geschept.

'O, Betty,' verzuchtte mijn vader, zoals vele mannen dezelfde naam ooit smachtend hadden uitgesproken. Betty Garrett, Betty Hutton, Betty Grable. Betoverende actrices, bijna vergeten namen.

De film met de kogelslingeraarster werd hervat. Ze zat op een bankje op het roodoranje tartan van de arena en keek ongelukkig voor zich uit. De commentator tetterde onafgebroken; soms dacht mijn vader namen van atleten te herkennen, maar het konden ook Turkse woorden zijn. Hij wist dat de satelliet talloze andere kanalen had die de wedstrijd ook uitzonden. In het Deens, in het Duits, in het Italiaans, in het Nederlands. Maar de afstandsbediening lag op de vloer en hij wilde niet zappen, hij wilde geen seconde missen.

Zag hij een traan? Een zilveren druppel onder haar linker-oog? Het wás een film en hij moest iets tegen haar zeggen, hij moest haar troosten. Mijn moeder stond in de deuropening van de kleine kamer waar de televisie als een schilderij aan de muur hing. Ze had haar man horen praten en had hem vanuit de keuken geroepen: 'Beppi? Wat is er?'

Mijn vader heet Giuseppe Battista Talamini, maar mijn moeder noemt hem al haar hele leven Beppi.

'Ik hou van je,' zei mijn vader.

Het was twintig, dertig of misschien zelfs veertig jaar geleden dat mijn moeder deze woorden uit de mond van mijn vader had horen komen.

'Wat zeg je?'

'Ik hou van je,' antwoordde mijn vader. 'Ik vind je mooi.'

Mijn moeder zweeg, Betty Heidler had nog altijd tranen in haar ogen.

'Je sproeten, je sterke armen... Ik wil je spieren kussen.'

'Wat is er? Voel je je niet lekker?'

Het besef kwam langzaam. Het eerste gedeelte van zijn antwoord was gericht tot het scherm, het tweede tot zijn echtgenote in de deuropening: 'Je bent de liefde van mijn leven. Ga weg!'

De juryvoorzitter, een vrouw met een brede band om haar mouw, gaf Betty Heidler ten slotte een hand. Langzaam, als ijs dat smelt, verscheen er een glimlach op haar gezicht. Toen volgde ook een omarming. Maar dat gebeurde toen mijn moeder al in de keuken stond, aan haar fornuis, waar een eenzame pan met gehakt pruttelde. Morgen was het zaterdag: *pasticcio*, glazen gevuld met lichte rode wijn, de middag als een vlek die zich uitbreidt. Het was een geheim dat iedereen kende, dat lasagne, net als tiramisu, beter smaakt als je het een nacht laat rusten.

Er waren vreugdekreten uit de televisiekamer te horen. 'Ja! Ze heeft gewonnen! Betty heeft brons gewonnen!' riep mijn vader. 'Ja! Ja!' Toen hij blij als een kind op de vloer begon te stampen en te springen, belde mijn moeder mij op.

In de lente en de zomer belt ze mij altijd als er iets is. Mijn broer Luca is dan aan het werk. Het is een beeld dat mijn geheugen vanzelf aanmaakt: als ik mijn moeders stem over de telefoon hoor, dan zie ik Luca achter het ijs staan in Rotterdam.

Ik ben ook aan het werk, maar kan de telefoon meestal openemen.

'Waar ben je?' vraagt mijn moeder. Het is steevast het eerste wat ze zegt.

'Ik ben in Fermoy, in Ierland.'

Het blijft een moment stil aan de andere kant van de lijn. Mijn moeder, vierenzeventig jaar oud, moet nog altijd wennen aan de mobiele telefoon. Zelf heeft ze er nooit een vastgehouden. Dat je elkaar overal, altijd kunt bereiken, daar blijft ze zich over verbazen in haar keuken in Venas di Cadore, midden in de bergen. Soms belt ze mij aan de andere kant van de wereld en neem ik met een slaperige stem op. 'In Brisbane, in Australië,' zeg ik dan. De stilte gebruik ik om te focussen op de lichtgevende wijzers van mijn horloge op het nachtkastje. Dat ik altijd ergens anders ben, daar heeft ze lang voor de opkomst van de mobiele telefoon aan moeten wennen.

Ik heb een huis, maar zo voelt het niet. Er zijn geen planten, er staat geen pak melk in de koelkast. Er wordt geen krant bezorgd. Er zijn wel gordijnen en handdoeken, maar er is geen fruitschaal. De Israëliische dichteres Nurit Zarchi schrijft in het korte gedicht 'Vandaag wou ik': 'Moe wil ik op de rand van de wereld gaan zitten, halt houden./ Toch loop ik door, om niet te laten merken/ Hoe kort de afstand is tussen mij en de thuislozen.' De afstand tussen mij en mijn familie is groot door die andere afstand. Kort en klein, bijna nietig, op sommige dagen faalt het meestsysteem.

'Wat voor weer is het in Ierland?'

Mijn moeder is geobsedeerd door het weer. Toen ze nog in de ijssalon in Rotterdam werkte, sloeg ze de krant altijd open op de pagina met het weer. Ook luisterde ze gesprekken in de rij van de supermarkt af als die over buien en kou gingen. Nu is ze met pensioen en ver van de ijssalon, maar ze kan het niet laten om bij iedereen te informeren naar het weer. Het weer van vandaag, van

morgen, van overmorgen, van volgende week. Het maakt haar niet uit waar. Het kan altijd richting Rotterdam gaan. Volgens haar is de lucht van Nederland een draaikolk waar alles samenkomt, maar toch vooral regen, kou en storm. De fijne vleugelslag van de vlinder in Brazilië veroorzaakt boven de ijssalon een bijbelse hagelbui.

‘Zonnig,’ antwoord ik. ‘Aanhoudend rustig en zomers weer, in de ochtend her en der een mistbank.’ En ik voeg eraan toe: ‘Geen donkeromwolkte gebouwen.’

Ze is stil, maar ik weet dat ze glimlacht. Mijn moeder heeft minder moeite met mijn keuze voor een ander leven. Zoals zij alles van het weer wil weten, zo hou ik van poëzie en zo houdt mijn vader van gereedschap. Mijn broer is eigenlijk nog de enige die ijs maakt.

‘Beppi heeft zijn verstand verloren,’ zegt ze dan. Ze herhaalt wat ze hem heeft horen zeggen. Ik moet lachen om de spieren die mijn vader wil kussen.

‘Misschien is het alzheimer,’ zegt mijn moeder. ‘Fausto Olivo trekt zijn onderbroek over zijn hoofd. De dokter zegt dat hij lijdt aan dementie.’ Het is de oude ijsmaker van La Venezia in Leiden. Hij is nog maar een paar jaar met pensioen. Zijn oudste zoon zet de traditie voort.

‘Mevrouw Olivo heeft verteld dat Fausto denkt dat zij de buurvrouw is en dat hij haar steeds in haar billen knijpt.’

Mijn moeder weet meer van alzheimer dan van mobiele telefoons.

Ze zwijgt even. Misschien kijkt ze naar de foto’s op de keukenkastjes, naar het portret van haar kleinzoon, die een week eerder naar Mexico is afgereisd.

‘Ze heeft rood haar,’ zegt ze dan. ‘De nieuwe liefde van je vader heeft lange, rode haren.’

Ik denk aan de vrouwen die ik hier op straat heb gezien. Er

zijn veel roodharigen in Ierland. Ze blozen sneller, omdat hun huid dunner is en het bloed er makkelijker doorheen schijnt. Maar ze kijken meestal nog sneller weg. Behalve de jonge vrouw die de gasten verwelkomde op het Fermoy International Poetry Festival. Ze stond achter een kleine balie en droeg onder haar blouse een roze bh, dat kon ik zien, en de melkweg van sproeten op haar huid. Toen ik weer opkeek, keek ik in haar ogen die niet weken, zelfs niet knipperden. Ze had gezien waarnaar ik had gekeken. Het waren mijn ogen die ten slotte opgaven. Ik keek naar het formulier dat op de balie lag.

‘Wat moet ik tegen hem zeggen?’ vraagt mijn moeder. ‘Ik heb hem somber gezien, ik weet dat hij huiverig is voor de lente, en dat hij het moeilijk vindt om van het leven te genieten, omdat hij vindt dat het voorbij is. Ik moet zijn kleren klaarleggen, anders draagt hij elke dag hetzelfde.’

Sommige mensen worden steeds mooier in hun leven, de jaren die hun karakter verfijnen, kostbare wijn die op dronk komt, en alles wat al die tijd heeft gerijpt – de dingen die je hebt geleerd, ervaringen, de grote gebeurtenissen –, dat alles is verworden tot een elixer dat het leven misschien niet verlengt, maar wel glans geeft. Mijn vader is ook niets vergeten, alleen heeft het allemaal zijn karakter bedorven.

‘Hij praat nog steeds met de televisie,’ zegt mijn moeder. ‘Wil je het horen? Zal ik met de telefoon naar hem toe lopen?’

‘Dat hoeft niet,’ antwoord ik, maar ik hoor dat ze de keuken al uit loopt.

‘Ik bel morgenochtend de dokter,’ zegt ze vastbesloten. ‘Hij moet maar op zaterdag langskomen. Het is een noodgeval.’

‘Het is onzin zegt het verstand,’ citeer ik het beroemde gedicht van de Duitse dichter Erich Fried. ‘Het is wat het is zegt de liefde.’

‘Wat zeg je?’

Mijn blik blijft een moment hangen aan de kunst op mijn ho-

telkamer, een aquarel van een grasvlakte. In de verte loopt een jongen, steeds verder weg.

‘Het is een gedicht,’ antwoord ik. ‘Over de liefde, wat het is.’

‘Het is waanzin,’ zegt mijn moeder. ‘Hij omarmt de televisie!’

In mijn hotelkamers probeer ik soms ook contact te maken met de platte schermen die mij begroeten. ‘Dear Mr. Giovanni Talamini, it is a pleasure to welcome you to Ascot Hotel.’ ‘Welcome! G. Talamini, enjoy your stay in Radisson Blu.’ ‘Welcome to Crowne Plaza Hotel. Dear Talamini, it is a privilege to have you staying at the Crowne Plaza Hotel. Continue please press button ok.’

‘Dat geloof je toch niet,’ hoor ik de stem van mijn moeder uit mijn telefoon komen. Er is even een storing, misschien kruisen de radiogolven met haar woorden een kort moment de weg van Betty Heidler uit de ruimte naar de televisiekamer in Venas di Cadore. ‘Dan heb ik liever dat hij gewoon klaagt over zijn leven en over jouw leven.’

Het geheugen doet eindelijk zijn werk: ik zie mijn broer in de ijssalon staan, witte muts op zijn hoofd, *spatola* in zijn rechterhand, de kleine platte lepel waarmee hij ijs schept voor klanten. Het is laat op de avond, maar nog steeds zacht. Zwarte vogels suizen door de lucht, nog hoger vliegt een Airbus op weg naar Amerika, de lichtjes in de cabine gedimd, maar die is niet te zien vanaf de grond. Over straat lopen jonge vrouwen, sommigen in rokjes of korte broekjes waarvan de zakken onder de spijkerstof vandaan komen; de ogen van Luca blijven hangen aan hun billen. Zijn vrouw ligt te slapen, als een zwemmer, haar ene arm naar voren gestrekt, haar andere langs haar lichaam. Op het terras zitten de laatste klanten, jongens en meisjes die naar de film zijn geweest en nog zin hebben in een hoorntje met aardbeien en mango, de oude man die troost vindt in een milkshake vlak voor middernacht.

De ontdekking van het ijs door mijn overgrootvader in 1881

De vader van de vader van mijn vader heette ook Giuseppe Talamini. Hij had golvend haar, een grote neus en donkerblauwe pretogen. Het verhaal gaat dat hij om het leven is gekomen bij een ongeval met een ontsnapte koe. De koe, negenhonderd kilo en van het Tiroler Grauvieh-ras, was door de omheining van het weiland gebroken. Ze liep de steile helling van de boerderij af en is toen verrassend genoeg op het dak geklauterd van de kleine hooistal waarin mijn overgrootvader in totale afzondering en rust dagelijks zijn dutje deed.

De zilvergrijs koe stortte door het houten dak en vermorzelde mijn overgrootvader van zesenzeventig jaar. Waarschijnlijk is hij niet direct gestorven, maar aan zijn verwondingen overleden. Toen mijn overgrootvader niet verscheen bij het avondeten, werd met een zoektocht begonnen, maar hij werd pas gevonden toen de zon achter de bergen was gezonken. De koe lag nog steeds boven op hem en likte aan zijn kleding. Mijn overgrootvader had een opmerkelijk vredige uitdrukking op zijn gezicht. Hij leek wel te glimlachen.

De koe werd dezelfde avond nog afgemaakt door de boer; beide voorpoten waren gebroken. Toen werd het langzaam nacht en kwamen de vossen uit het bos en blaften de honden in de koude berglucht. De mensen spraken de volgende ochtend over de plotselinge dood van Giuseppe Talamini, maar hoe vreemd deze

ook was, men kwam al snel tot de conclusie dat dit de dood was die bij het leven van mijn overgrootvader paste. Een leven van onverwachte wendingen en buitenissige gebeurtenissen, een leven waaraan hij altijd grote eisen had gesteld, tot aan zijn dood toe. Misschien was dat wel de reden van de lach op zijn gezicht.

Waar dacht mijn overgrootvader aan toen hij onder de koe lag en niemand hem kwam bevrijden, toen hij het leven voelde weg-ebben? Waar denk je aan als je weet dat je zult sterven? Kolonel Aureliano Buendía dacht, staande voor het vuurpeloton, aan die lang vervlogen middag, toen zijn vader hem meenam om kennis te maken met het ijs. Een soortgelijk beeld kwam naar boven bij Giuseppe Talamini.

Het was de zomer waarin de welvingen onder het jurkje van zijn buurmeisje Maria Grazia enorme rondingen werden. Een onzedelijk wonder.

Ze waren samen opgegroeid, hadden naar dennenappels gezocht in het bos en ze hadden hand in hand gelegen onder de wolkeloze hemel van hun jeugd. Maria Grazia hield van de zon en de zon van haar honinghuid. In gedachten noemde Giuseppe haar *girasole*, zonnebloem. Terwijl de zon, traag als een miljardjarige, de hemel overstak naar het westen, bewoog Maria Grazia haar lichaam centimeter voor centimeter mee. Ze wilde zoveel mogelijk zonnestralen opvangen en schaduwen geen kans geven. Giuseppe verroerde zich nooit, waardoor ze als een levensgrote klok in het gras lagen.

Toen was daar de laatste zomer dat ze kinderen waren. Giuseppe durfde zijn buurmeisje niet meer aan te kijken. Het was alsof haar borsten groeiden in de zon. Ze werden met de dag ronder en voller, broden die rezen in een oven. Hij fantaseerde stiekem over de kleur van haar tepels. De ene dag waren ze roze als haar lippen, de andere dag blank en doorschijnend als haar handpalmen of donker als hazelnoten. Wanneer in de middag een lichte

bries uit de bergen kwam, zag hij twee punten door haar blouse prikken. Terwijl de cicaden zongen en de meikevers gonsden, zwegen Maria Grazia en Giuseppe in het hoge gras. Ze hielden elkaars hand vast en keken naar de zuivere hemel. Alles was hetzelfde en alles was anders.

Zo kwam het dat Giuseppe aan het einde van de zomer voorbij de deur liep waar hij elke ochtend had aangeklopt. Hij ging met zijn vader mee, die houthakker was en ervan hield om te fluiten. Soms herkende Giuseppe een melodie en floot hij met zijn vader mee. Eind september werden de bomen op de bergen gekapt, latriksen van twintig meter hoog, de stam kaarsrecht. Het was zwaar werk, niet zonder gevaar. Je wist nooit precies hoe een boom zou vallen. Hakken, klieven, kappen. Het kale geluid dat weerkaatste tegen talloze andere bomen. Dan de doffe dreun en het beven van de aarde, alsof er een locomotief langsreed. Op een andere helling, in een ander jaar, was een boom op de houthakker terechtgekomen. Hij was op slag dood.

Giuseppe hielp met het strippen van de bomen, met een bijl ontdeed hij ze van alle takken. Daarna zaagde hij met zijn vader de stammen in stukken van vijf meter. Het zweet dat zich vermengde met het zaagsel, de hars die aan hun hele lijf kleefde. De geur was scherp en prikte in zijn ogen. Nog niet eerder was Giuseppe zo moe geweest als na de lange dagen in het bos.

Rond Kerstmis, als overal een laag smetteloze sneeuw lag, werden de gezaagde boomstammen met een slee naar beneden gebracht, naar de rivier, de Piave, die helemaal naar Venetië stroomde, bijna tweehonderd kilometer zuidelijker. De stammen werden samengebonden tot grote vloten die in het water werden geduwd. Met honderden gingen ze de rivier af. Dagen later kwamen ze aan in Venetië en werden de stammen diep in de modderige zandbodem gedreven, per vierkante meter acht palen. Giuseppe kon zich er geen voorstelling van maken, de sprookjes-

stad gebouwd in het water, de ontelbare bruggen, kerken en paleizen met hun hoge plafonds. Op speciale avonden verlichtten driuipende kaarsen in zilveren kandelaars fresco's van onsterfelijke verhalen.

Maar de winter was nog ver weg, de sneeuw lag alleen op de hoge toppen. Zijn vader wekte hem op een ochtend vroeger dan anders. Het was donker buiten, de sterren straalden in de heldere nacht. Giuseppe hoorde de stemmen van andere mannen uit het dorp. Hij herkende de diepe bas van de spijkersmid Antonio Zardus. Er werd zachtjes gepraat, rijzige silhouetten bogen zich naar elkaar toe. Het was alsof hij getuige was van een samenzwering. Ze vertrokken met de postkoets. Zeven man, Giuseppe was de jongste. Toen ze het dorp uit reden, werd er naar hem gelachen. Hij zag de maanwitte tanden van de vrienden van zijn vader.

Ze zwegen en luisterden naar het hoefgeklepper tot de zon opkwam boven de bergen. Goud en roosvingerig, de dageraad van Homerus. Giuseppe herkende nu ook andere gezichten. Naast hem zat de ketellapper, tegenover hem de sleutelmaker. Het waren stuk voor stuk sterke mannen.

'Kijk,' zei zijn vader en hij wees naar de helling, waar twee reeën onbeweeglijk als beelden tussen de sparren stonden, opgeschrikt door het geluid van de koets. Een ondeelbaar moment, toen schoten ze het bos in.

Antonio Zardus brak een brood, de sleutelmaker sneed plakken van een homp gedroogd vlees. Ze aten met smaak, met hun mond open. Op de houten planken van de koets lagen pikhouwelen en spades. Ze schudden en schoven met de pas van de paarden mee. Giuseppe had geen idee wat ze gingen doen. Zijn vader had hem wakker gemaakt en alleen verteld dat hij mee moest komen. Hij was uit bed gestapt en had zich razendsnel aangekleed.

'Ze hebben er bijna tien jaar aan gebouwd,' hoorde hij iemand

zeggen. 'De ploegen werkten naar elkaar toe, aan beide zijdes meer dan duizend mensen.' Het was Enrico Zangrando, hij had meer koeien dan haren op zijn hoofd. De andere mannen sloegen hem soms op zijn kop, omdat het zo'n mooi geluid maakte. Hij bezat door zijn geboorte heel wat grond, maar wilde niet boven de anderen staan.

'Het is de langste spoorwegtunnel ter wereld,' vertelde Enrico. 'Vijftien kilometer lang, dwars door het Gotthardmassief. Ze gebruikten eerst boormachines op perslucht, maar ze kwamen niet door de harde steen heen. Toen hebben ze dynamiet gebruikt.'

Het waren verschrikkelijke explosies geweest, luid en hel, oorlogsgeweld. De vraag was zo groot dat er een springstoffabriek werd gebouwd aan de noordelijke zijde, vlak bij de Urnersee. Er werden gaten van een meter diep geboord en daarin werd het dynamiet tot ontploffing gebracht. Giftige gassen vulden de tunnel en veroorzaakten ontstekingen aan de ogen en luchtwegen bij de arbeiders. Zesenvertig mannen kwamen om het leven bij de explosies, totdat er op 28 februari 1880 sprake was van een doorgang. Handen die elkaar vastgrepen, hamers en houwelen die het gat groter maakten, en, ten slotte, de eerste man die erdoorheen krom, bijna onwerkelijk, alsof hij in een andere wereld stapte.

'We kunnen door de bergen reizen,' zei Enrico. Honderd jaar terug was het gelukt om met een heteluchtballon door de wolken te reizen. Dit was net zoiets groots. Niet over maar dwars door de berg, door de ondoordringbare voet, het breedste en zwaarste deel.

Giuseppe moest zich inhouden om geen vragen te stellen. Had Enrico de trein genomen? Hoe lang duurde de reis door de tunnel? Hoe zag het licht aan het einde eruit? De andere mannen lieten niks merken, alleen zijn vader knipoogde naar hem. Giuseppe liet de cadans van de koets een kort moment over zich

heen komen en droomde met zijn ogen open van de Gotthardtunnel, waar hij doorheen suisde als een komeet door de eindeloze donkere ruimte.

In Venas di Cadore stond Maria Grazia voor het raam en keek naar buiten. Ze wilde het huis ontluchten en in het gras liggen, maar de boeren hadden hun land gemaaid. Haar borsten deden zeer. Ze had mannen zien kijken op straat, hun blik die bleef kleven aan haar lichaam. Thuis, op haar kamer, hield ze haar borsten soms uren vast. Haar heupen waren ook gegroeid en deden bijna net zoveel pijn. Ze werd een vrouw en ze had een man nodig, een man die haar vasthield.

De koets met de twee gitzwarte paarden besteeg de berg. Het was een lange, kronkelige weg. Giuseppe wist niet waar ze waren, maar uit de stemming kon hij opmaken dat ze hun doel naderden. Enrico Zangrando stroopte zijn witte mouwen op, de anderen volgden zijn voorbeeld. Ze pakten het gereedschap op, de houwelen en spades. Allen zaten rechtop.

Ze kwamen tot stilstand bij een spoor. Er stond een trein met acht wagons, de grote schuifdeuren open. Giuseppe sprong uit de koets. Hij keek om zich heen. Ze bevonden zich tussen twee bergkammen in, de zon was nergens te zien, die zou pas laat in de middag boven de helling komen. Zo ver je kon zien lag er sneeuw. Het was zeker een halve meter dik, eronder sijpelde en stroomde het water naar het dal. Ijskoud water, waar mannen tot hun knieën in stapten en in bleven staan totdat het pijn deed in hun boten, omdat het goed zou zijn voor de bloedsomloop.

Het was bevroren sneeuw en ze moesten de wagons ermee vullen. Giuseppe geloofde zijn ogen niet. Ze harkten de sneeuw met hun pikhouwelen naar beneden, naar het spoor, zoals de boeren gras bijeenbrachten. Het waren flinke brokken die vuil werden, gruis en modder, maar dat was niet erg.

Giuseppe leunde soms een moment op de steel van zijn hou-

weel en keek naar de andere mannen. De spijkersmid zweette en dampte. Hij zag nevel van zijn ontblote armen komen, armen die glansden en enorm gespierd waren. Ook de andere mannen waren in nevelen gehuld. Hij durfde zich niet te bewegen, bang om het tafereel te verstoren: de werkmannen met hun zwarte handen in de verblindende sneeuw, de wagons die gevuld werden. Hij was bang dat het allemaal weg zou zijn als hij zich zou verroeren. Een droom die plotseling ophoudt.

Enrico riep zijn naam en vroeg of hij over meisjes aan het fantaseren was. De andere mannen lachten luid, ook zijn vader deed mee.

Na twee uur hielden ze pauze. Drie wagons zaten vol, de schuifdeuren waren gesloten. Ze rustten uit op de stam van een gevelde lariks; er werd een kruik doorgegeven, maar Giuseppe had geen dorst. Hij had meerdere malen een gat in de sneeuw gegraven en een handvol naar zijn mond gebracht. Zijn vingers tintelden telkens minutenlang van de kou.

De eerste keer had niemand hem gehoord, omdat hij zijn vraag had gefluisterd. Maar toen hij hardop durfde te herhalen wat hij had gezegd – waarom ze eigenlijk sneeuw in wagons stopten? – keek iedereen hem aan. Giuseppe was jong en hij was nieuwsgierig, niet alleen naar de gewone zaken; hij vermoedde achter sommige dingen een hele wereld waar hij niet van wist, schitterend licht aan het einde van de tunnel.

‘We zijn aan het oogsten,’ vertelde zijn vader. ‘We halen de sneeuw binnen.’

Bij het woord ‘oogst’ dacht hij aan aardappelen, bieten, appels. Niet aan sneeuw in de bergen. Giuseppe keek naar de wagons met gesloten deuren. Hij begreep er nog altijd niets van.

Enrico nam het over. ‘Ze maken er ijs mee,’ zei hij.

‘Ijs?’

‘Niet het ijs dat jij kent, waarover je kunt lopen en schaatsen.’

‘Ander ijs?’

‘Verschillende smaken. Aardbeien, vanille, mokka.’

Hij vervolgde: ‘Het wordt verkocht in de steden en het smaakt nog beter dan een vrouw.’

Het was alsof er licht in zijn hoofd werd uitgestort, rechtstreeks in zijn geest.

‘Ik heb in Wenen ijs gegeten dat was gemaakt van sinaasappels uit Spanje.’

‘Dat kan niet,’ zei Antonio Zardus vastberaden, zijn stem donker en diep.

Enrico ging er niet op in. ‘Ze verkochten het op straat, uit een karretje met koperen blikken.’

Zoals andere mensen verliefd worden, koortsachtig en onvergetelijk, zo verlangde Giuseppe naar het ijs dat Enrico Zangrando beschreef. Jaren later kon hij het gesprek nog altijd woord voor woord herhalen.

‘Je eet het met een kleine lepel en het smelt in je mond.’

Hij probeerde het zich voor te stellen, een lepel aardbeien die smolt op zijn tong, maar het was voorbij zijn verbeelding. De stap was te groot, van de bevroren, vuile sneeuw naar het betoverende, vorstelijke ijs. Als kind had hij, zoals alle kinderen eens doen, vol verwachting geproefd van de sneeuw die ’s nachts was gevallen. Het was als water, maar dan onzuiver en metaalachtig – de universele teleurstelling van de smaak van sneeuw. Hij was misleid door de stille pracht op de wegen en weilanden. Hij herinnerde zich hoe zijn jongere broertje, toen hij twee jaar oud was en de sneeuw van het jaar ervoor was vergeten, naar buiten keek en zei: ‘Ik wil het aaien.’ Alsof het een vacht was die de wereld beschermde tegen de kou.

Enrico vertelde over het procedé, de verschillende handelingen. Het was als alchemie. De sneeuw die met een kleine hamer werd verbrokkeld en in een houten vat gedaan, het zout dat werd

toegevoegd om het smeltpunt te laten dalen. De cilinder van de mechanische ijsmachine die in het vat met ijs en zout werd geplaatst en de ijsmaker die ten slotte het handwiel in beweging bracht en daarmee de substantie langs de koude wand van de cilinder streek. Draaien, draaien, draaien. Het eerste ijs dat zich aan de rand vormde, broos van structuur. De lucht die erbij kwam, het volume dat toenam. Draaien, draaien. De kleur die langzaam lichter werd. Roze aardbeienijs, grijsgroen pistache-ijs, kaneelkleurig chocolade-ijs. Draaien.

‘Totdat het stevig en dik en verrukkelijk is.’

Het was als het verhaal dat je wordt verteld over de liefde, over de daad. Het kan heel nauwkeurig worden beschreven, maar het is nooit zo goed als in het echt.

‘Kom,’ zei de spijkersmid. ‘We moeten verder.’

Ze stonden een voor een op, alleen Giuseppe bleef zitten. Het was alsof hij mee had gedraaid, zoals zijn afstammeling en naamgenoot meer dan honderd jaar later met de ijzeren kogel van Betty Heidler mee zou draaien. Hij zat op de boomstam, alsof ook hij verpletterd was door verlangen.

Zijn vader trok hem overeind. ‘Aan het werk, jongen,’ zei hij bemoedigend. ‘Ik help je wel.’ Even later hoorde hij hem een volksliedje fluiten.

Giuseppe was niet moe, hij was jong en sterk, misschien niet zo sterk als Antonio Zardus, die munten kon krombuigen, dat werd verteld. Hij voelde zich overmand, bedwelmd door de verhalen en de zoete smaken in de koperen bussen van de ijscokar in Wenen. Zijn verbeelding klapwiekte en probeerde op te stijgen, boven de sneeuw uit, over de bergen. Misschien was het gelukt als hij had geweten hoe een vrouw smaakte, dan had hij zich een voorstelling kunnen maken van wat nóg beter was. Nu zag hij wat hij al wist, dat er achter de bergen andere bergen lagen.

Wat hij niet wist, en wat de andere mannen ook niet wisten,

zelfs Enrico Zangrando niet, was dat zij deel uitmaakten van een groter geheel. Op talloze plekken op de wereld werd de oogst van de koude maanden binnengehaald. In Boston had Frederic Tudor, de zoon van een bekende rechter en een zeldzame durfal, een ijsimperium opgebouwd. Net drieëntwintig jaar oud kocht hij zijn eerste zeilschip om ijs mee te vervoeren naar het Caribische eiland Martinique. De ijsblokken kwamen uit de vijver van het landgoed van zijn vader. Hij werd door iedereen voor gek verklaard, de kranten maakten zijn onderneming belachelijk. Hoewel een aanzienlijke hoeveelheid was gesmolten tijdens de drie weken durende vaart, lukte het Frederic Tudor het ijs uit Massachusetts te verkopen aan de eilandbewoners. Je probeert je een voorstelling te maken van hun gezichten, de blik in hun ogen. Ongeloof, betovering; de doorschijnende blokken die worden gelost uit het ruim van het zeilschip dat 2400 kilometer heeft afgelegd. Het jaar is 1806.

Het verlies bedroeg duizenden dollars, en ook het jaar erop, toen Frederic Tudor naar Havana zeilde met een bevroren meer in de romp van een schip, maakte hij zoals het een waaghals betaamt grote schulden. Hij moest bij terugkomst de gevangenis in en werd bij zijn volgende vaart tot aan de werf begeleid door de sheriffs. In het water lag zijn schip, dat de vermetele naam Trident droeg.

Tudor experimenteerde met verschillende isolatiematerialen voor zijn zeilschepen: hooi, houtsnippers, zaagsel, het bruine kaf van rijst. Maar de doorbraak voor zijn Ice Company kwam met de uitvinding van de ijsploeg. Tot dan toe werden de blokken met de hand uit de bevroren wateren van New England gezaagd. Nu kon er met behulp van paarden worden overgegaan tot massaproductie. De donkere, gracieuze dieren werden voor een ploeg met een metalen mes gespannen. Eén man leidde het paard, een ander bestuurde de ploeg. Zo ontstond een raster van perfecte vierkan-

ten, die vervolgens uit het water werden gehesen. Er werd speciaal gereedschap ontwikkeld, langs oevers verrezen ijshuizen, maar ook in de havens van verre landen. Duizenden mannen vonden werk in de wintermaanden. Ze stonden met zagen en hakbijlen op meren die veranderd waren in immense schaakborden.

In 1833 zeilde het schip *Tuscany* met honderdtachtig ton ijs in zijn buik van Boston naar Calcutta. Vier maanden was het onderweg, in september bereikte de driemaster de Golf van Bengalen en voer hij de heilige rivier de Ganges op. Het bericht van het naderende ijsschip verspreidde zich onder de bevolking en velen dachten dat het een verzinsel was. In de schaduw was het al maanden boven de dertig graden. Maar bij aankomst in de haven van Calcutta bleek nog honderd ton intact te zijn: kristalhelder ijs met een blauwe schijn.

Het was het begin van een titanisch transport van het water van New England naar India. Een ijshuis van witte steen en dubbele muren werd opgetrokken in Calcutta, naar zou blijken de meest lucratieve bestemming van de Tudor Ice Company. De durfal die was uitgelachen en twee jaar van zijn leven had vastgezet werd fabelachtig rijk en kreeg de bijnaam *The Ice King of the World*. Hij voer naar Brazilië, Australië en China.

Andere firma's betraden de markt, zoals *The Knickerbocker Ice Company* in New York en *The Philadelphia Ice Company*. Er werden spoorwegen gebouwd om het transport te versnellen, stoomtreinen reden door het hele land; de locomotief die werd gevoed met vuurrode kolen, de lading in de wagons doorzichtig en koud.

Tussen Noorwegen en Engeland ontstond een florerende handel in ijs. Mannen met zwarte petten en hoeden visten met tangen enorme ijsblokken uit de uitgestrekte meren. Via lange, houten sporen gleden ze in het ruim van schepen die Londen en andere Britse havens aandeden. Het stelde Carlo Gatti, een Ita-